

PORODIČNO NASILJE NAD ŽENAMA U SRBIJI I GRČKOJ: UTICAJ PATRIJARHATA I TRADICIJE¹

doc. dr Danijela Spasić

Pregledni naučni rad

SAŽETAK

Inspiracija za rad i problem(i) koji se radom oslovljava(ju): Proučavanje porodičnog nasilja je specifičan izazov, zato što ovaj oblik nasilja predstavlja specifičan društveni problem, čija se etiologija zasniva na multifaktorskom uticaju kulturološkog, tradicionalnog, istorijskog ambijenta, odnosno, patrijarhata i rodne socijalizacije, posebno u zemljama zapadnog Balkana. Zbog toga, ovaj rad prezentuje i ispituje tematiku porodičnog nasilja u Srbiji i Grčkoj.

Ciljevi rada (naučni i/ ili društveni): Naučni cilj ovog istraživanja usmeren je ka pružanju doprinosa kroskulturalnom akademskom proučavanju porodičnog nasilja kao fenomena. Društveni cilj istraživanja vezan je za razumevanje porodičnog nasilja kao društvenog problema i problema kvaliteta života.

Metodologija/ dizajn: Teorijska razmatranja u okviru kvalitativnog metodološkog pristupa se fokusiraju na društveno-kulturološke perspektive koje su rezultat patrijarhalne strukture srpskih i grčkih institucija i sistema.

Ograničenja rada/ istraživanja: Istraživanje nasilja u Grčkoj ukazuje na nedostatak relevantnih kvalitativnih studija i baza podataka. U Srbiji se porodično nasilje prepoznaje i istražuje kao društveni, a ne individualni, lični problem žrtava.

Rezultati/ generalni zaključak: Zajedničke karakteristike porodičnog nasilja u Srbiji i Grčkoj uslovljene su sličnostima kulturološkog, istorijskog, verskog i tradicionalnog ambijenta, i uticajem patrijarhalnih društvenih struktura i rodne socijalizacije.

Opravdanost istraživanja/ rada: Istraživanje porodičnog nasilja predstavlja doprinos sagledavanju kvantitativnih i kvalitativnih specifičnosti pojave koju karakterišu predra-sude, snažan uticaj tradicije i kulta patrijarhata.

Ključne riječi: *porodično nasilje, Srbija, Grčka, patrijarhat, tradicija*

¹ Ovaj rad je nastao kao rezultat realizovanja naučnoistraživačkog projekta pod nazivom Bezbednost i zaštita organizovanja i funkcionisanja vaspitno-obrazovnog sistema u Republici Srbiji (osnovna načela, principi, protokoli, procedure i sredstva). Projekat finansira Ministarstvo nauke i prosvete Republike Srbije (br. 47017), a realizuje Fakultet bezbednosti Univerziteta u Beogradu (2011–2017). Rukovodilac projekta je prof. dr Želimir Kešetović.

Rad je i rezultat istraživanja na projektu: „Upravljanje policijskom organizacijom u sprečavanju i suzbijanju pretnji bezbednosti u Republici Srbiji“, koji finansira i realizuje Kriminalističko policijska akademija u Beogradu, ciklus naučnih istraživanja 2015-2019. godina.

FAMILY VIOLENCE AGAINST WOMEN IN SERBIA AND GREECE: THE IMPACT PATRIARCHY AND TRADITION

SUMMARY

The inspiration for work and the problem (s) that are dealt with: The study of family violence is a specific challenge, because this form of violence is a specific social problem, whose aetiology is based on the multifactorial influence of the cultural, traditional, historical environment, that is, the patriarchate And gender socialization, especially in the countries of the Western Balkans. Therefore, this paper presents and examines the issue of domestic violence in Serbia and Greece.

Goals of work (scientific and/ or social): The scientific goal of this research is to contribute to the cross-cultural academic study of family violence as a phenomenon. The social goal of the research is related to the understanding of family violence as a social problem and a problem of quality of life.

Methodology/ Design: Theoretical considerations within the qualitative methodological approach focus on socio-cultural perspectives that are the result of the patriarchal structure of Serbian and Greek institutions and systems.

Work/ Research Limits: A survey of violence in Greece points to the lack of relevant qualitative studies and databases. In Serbia, domestic violence is recognized and investigated as a social, not individual, personal problem of victims.

Results/ general conclusion: The common characteristics of domestic violence in Serbia and Greece are conditioned by the similarities of the cultural, historical, religious and traditional environment, and the influence of patriarchal social structures and gender socialization.

Justification of research/ work: Family violence research is a contribution to the understanding of quantitative and qualitative specificities of the phenomenon characterized by prejudices, a strong influence of tradition and cult of patriarchy.

Keywords: *family violence, Serbia, Greece, patriarchate, tradition*

UVOD

Proučavanje porodičnog nasilja je kompleksno i višedimenzionalno iskustvo za svakog istraživača. Svaka završena i objavljena studija pomaže da saznamo više o nekom problemu i efikasnije se bavimo njim. Ovo istraživanje prezentuje i ispituje tematiku porodičnog nasilja, odnosno nasilja nad ženama u porodičnim i partnerskim relacijama u Srbiji i u Grčkoj, kroz analizu uticaja patrijarhata i tradicije. Pored sagledavanja statističkih podataka o rasprostranjenosti, odnosno, specifičnostima porodičnog i partnerskog nasilja, analiza se prvenstveno fokusira na društveno-kulturološke perspektive koje su rezultat patrijarhalne strukture i uticaja tradicionalnih obrazaca društvenog funkcionisanja institucija i sistema uopšte, kako u Srbiji, tako i u Grčkoj.

Nasilje prema ženama predstavlja oblik interpersonalnog nasilja i označava kršenje ljudskih prava, oblik diskriminacije žena i predstavlja sva dela rodno zasnovanog nasilja koja dovode ili mogu da dovedu do: fizičke, seksualne, psihičke, odnosno ekonomske povrede ili patnje za žene, obuhvatajući i pretnje takvim delima, prinudu ili proizvoljno lišavanje slobode, bilo u javnom, bilo u privatnom životu.²

U Australiji, Kanadi, Izraelu, Južnoj Africi i SAD 40%-70% žena žrtava ubistva strada upravo od svojih partnera. Savet Evrope je 2002. godine proglasio nasilje nad ženama ozbiljnim problemom javnog zdravlja, upućujući da je ono i danas prisutno širom sveta i da je vodeći uzrok smrtnosti i invaliditeta za žene stare između 16 i 44 godine (Krug, 2002). Na globalnom nivou, svaka treća žena je doživela fizičko ili seksualno nasilje od strane intimnog partnera (WHO, 2013). Istraživanje sprovedeno u 28 zemalja Evropske unije pokazuje da je jedna od tri žene starija od 15 godina doživela neki oblik fizičkog i/ili seksualnog zlostavljanja (European Union Agency for Fundamental Rights, 2014).

Poznato je da su koreni porodičnog nasilja duboko utkani u patrijarhalnoj tradiciji i da se promenom štetnih rodni stereotipa i ukidanjem rodne diskriminacije (diskriminacije po osnovu pola) može uticati na smanjenje, odnosno ukidanje rodno zasnovanog nasilja kao ekstremnog oblika diskriminacije (Spasić, 2015). Patrijarhalna društva naglašavaju dominaciju muškaraca nad ženama i smatraju da su žene u potčinjenom položaju u odnosu na muškarce. Društvene, pravne i ekonomske norme izražene zakonima i običajima društva podupiru ovu razliku u moći između muškaraca i žena i daju legitimnost razlici između njihovih statusa (Spasić i Andjelković, 2015).

Istraživanje ovog fenomena usmereno je na traženje odgovora na sledeća pitanja:

1. koliki je obim problema nasilja nad ženama u istraživanim zemljama?
2. na koji način i u kojoj meri se ispoljava uticaj patrijarhalne kulture i tradicionalizma na rasprostranjenost i karakteristike porodičnog i partnerskog nasilja nad ženama?
3. kakva je uloga i efikasnost društvenih institucija u odgovoru na ovaj kompleksan problem?

Odgovori na postavljena istraživačka pitanja omogućiće sagledavanje i razumevanje dinamike i specifičnosti porodičnog nasilja u Srbiji i Grčkoj. Shodno postavljenom predmetnom i ciljnom usmerenju, metodološki pristup podrazumevaće primenu nekoliko komplementarnih istraživačkih metoda i tehnika: pregled literature, istorijski metod i analizu sadržaja, sekundarnu analizu institucionalnih podataka, komparativni metod. Komplementarnost u istraživačkom pristupu pružiće kompleksnu i višedimenzionalnu percepciju problema porodičnog nasilja i njegovog uticaja na kvalitet života.

² Konvencija Saveta Evrope protiv nasilja prema ženama i nasilja u porodici, čl. 3. tačka (a). Council of Europe Convention on Preventing and Combating Violence against Women and Domestic Violence [Istanbul, 11. V. 2011]

Dostupno na: <http://www.parlament.gov.rs/upload/archive/files/lat/pdf/zakoni/2013/2246-13Lat.pdf>, pristupljeno 10.8.2017.

SPECIFIČNOSTI PORODIČNOG NASILJA U GRČKOJ I SRBIJI

Porodično nasilje nad ženama u Grčkoj

U javnoj sferi, grčko društvo se poslednjih godina kreće u pravcu jačanja rodne ravnopravnosti, što nastaje pretežno kao rezultat povećanja nivoa obrazovanja među ženama i ukupnog porasta broja radno aktivnih žena na tržištu rada. Međutim, u privatnoj sferi, grčko društvo se i dalje oslanja na tradicionalne rodne norme. Naglasak na patrijarhalnoj strukturi porodice, zaštiti porodice i braka i brige žena, odnosno, majki za članove porodice ostaju i dalje izraženi u grčkom društvu. Na primer, istorijski posmatrano, u Grčkoj se odbijanje ispunjavanja seksualnih potreba muškarca-supružnika moglo smatrati razlogom za razvod i nosilo je teške društvene posledice za ženu³. Stoga, do 2006. godine, zakon nije priznao krivično delo bračnog silovanja pošto je seksualni odnos tradicionalno smatran opštom obavezom braka.

Objektivne procene nasilja nad ženama u Grčkoj ne postoje, jer se ne prikupljaju sveobuhvatni nacionalni podaci o žrtvama ili broju slučajeva nasilja u porodici. Podaci vladinih agencija su delimični, nisu dovoljno informativni i ne pružaju realnu procenu ovog problema.

Decenijama unazad vlada opšte mišljenje da većina incidenata porodičnog nasilja nikada ne dolazi u žižu interesovanja vlasti (Spinellis, 1997, str. 232). „Tamna brojka“ viktimizacije žena unutar porodice se obično istražuje specijalno kreiranim anketama za žrtve (National Report of Greece, 1990). Policijske ili sudske statistike ne pružaju celovitu sliku postojeće situacije, jer ne uključuju informacije o žrtvama zločina, tj. broj žrtava, pol i odnos žrtve i počinioaca. Tako, na primer, broj hapšenja ili osuda počinioaca zlostavljanja žene/partnerke ne može da se utvrdi iz postojećih podataka. Osim toga, javne ili privatne donacije za istraživanja su veoma ograničene u Grčkoj. To za posledicu ima postojanje veoma malog broja podataka iz oblasti porodičnih konflikata i viktimizacije žena. Većina istraživanja koja se sprovode, kao posledica svega ovoga, je bazirano na veoma malom broju uzoraka ili na ciljnim uzorcima. Uprkos malom broju istraživanja, istraživači se slažu da je nasilje nad ženama u porodici verovatno mnogo veće i akutnije nego što to pokazuju relevantni ali raštrkani podaci (Epivatianos i Basiladis, 1981, s. 1051; National Report of Greece, 1995). U isto vreme je sprovedeno drugo istraživanje malog obima (uglavnom u formi pilot studija) porodičnog nasilja prema ženama. Istraživanje su sprovedli nezavisni istraživači, od kojih je većina radila u oblasti u kojoj se istraživanje i realizovalo. To istraživanje je poteklo iz mnogih izvora: iz istraživanja koje su sprovedli lekari, forenzički doktori i studenti tokom svojih studija; iz istraživanja sprovedenog u bolnicama, policijskim stanicama i ženskim organizacijama; i istraživanja koje je sprovedla štampa. Ti izvori su donekle osvetlili informacije o situaciji (Agathonos, 1990, s. 92). Takođe, oko 15% zlostavljanih žena je dobilo odobrenje za razvod braka zbog maltretiranja i zlostavljanja, dok su 23% žena žrtve nasilja svojih muževa (Agathonos, 1990. str. 92). Osim toga, ispitivanje koje je sprovedeno u opštoj

³ Greek Helsinki Monitor, and The World Organization Against Torture. „Violence against Women in Greece.” In Report prepared for the Committee on the Elimination of Discrimination against Women at Its Exceptional Session, New York, NY, USA, 5–23 August 2002.

državnoj bolnici u Atini u trajanju od šest meseci 1986. godine pokazalo je da se svakoga meseca u proseku zabeleži 14 slučajeva prebijanja. Povrede pacijenata su varirale od neznatnih do najozbiljnijih. Sve su bile žene, većina njih udate i sa malim prihodima. Postojalo je još slučajeva sa istim „simptomima“, ali su u bolnici zabeleženi kao „incidenti“ i zato se nisu uračunali (Spinellis, 1997, str. 236). Slični „incidenti“ su otkriveni u jednoj drugoj nezavisnoj studiji, u gradskoj bolnici u gradu Janena, koji ima populaciju od 45.000 stanovnika. Nijedna od žena nije sebe nazivala „zlostavljansom ženom“. Prema istraživačima, žene su se ili isuviše stidele ili bile uplašene da bi otkrile uzroke svojih povreda (Spinellis, 1997, str. 236). U maju 2003. godine predstavljeni su podaci prvog nacionalnog ispitivanja korišćenjem reprezentativnog uzorka od 1200 Grkinja iz gradskih i polururalnih oblasti. Ispitivanje je potpomogao Generalni sekretarijat za ravnopravnost polova, vladin organ koji funkcioniše pod pokroviteljstvom Ministarstva za unutrašnje poslove i decentralizaciju. Ispitivanje je vodio istraživački tim iz centra za istraživanje ženskih pitanja (Artinopoulou i Farsedakis, 2003). Prema ovom istraživanju, od 1200 žena 3,6% je trpelo fizičko nasilje od svojih partnera, 56% je bilo psihički i verbalno maltretirano, dok je 3,5% bar jednom bilo seksualno zlostavljano od strane svog partnera, (Artinopoulou, 2003).

Poslednjih godina se istraživanju ovog problema u Grčkoj poklanja veća pažnja državnih institucija. Na primer, Kancelarija Generalnog sekretara za ravnopravnost polova izvestila je da su u 2009. godini Centri za konsultacije u Atini i Pireju primili 1661 telefonskih poziva i imali 657 kontakata sa ženama koje su tražile i primile psihosocijalnu podršku i pravne konsultacije u vezi sa pitanjima nasilja u porodici.⁴ Nasuprot tome, Svetska organizacija za zabranu torture procenila je da je prosečno bilo 4500 slučajeva silovanja godišnje (uključujući i bračno silovanje). Oko 270 slučajeva je prijavljeno policiji; 183 dovelo je do hapšenja prestupnika, dok je manje od 10 izvršilaca krivičnih dela bilo osuđeno za krivično delo silovanja i poslato u pritvor.⁵ Na osnovu nalaza prezentovanih istraživačkih studija, može se zaključiti da Grčka, kao i većina evropskih zemalja, polako ali sigurno prikuplja naučne podatke koji će prepoznati i izneti na videlo problem nasilja nad ženama u porodici. Sad je više nego sigurno da je problem akutan, ali javnost i druge službe još uvek nisu spremni da se sa njim bore adekvatno i efikasno. Ne može se tvrditi da su stručnjaci koji rade u tim službama nezainteresovani za to. Zapravo, oni mogu biti veoma posvećeni i efikasni sve dok znaju šta treba da rade i kako to da rade. Prepoznavanje magnitude problema u grčkom društvu predstavlja ključni korak ka stvaranju organizovanog programa delovanja za prevenciju i borbu protiv ovog problema.

⁴ General Secretariat for Gender Equality, Ministry of Justice, Transparency and Human Rights. "National Programme on Preventing and Combating Violence against Women (2009–2013)." 2010. Dostupno na: <http://www.isotita.gr/en/var/uploads/english/NATIONAL%20PROGRAMME%20ON%20PREVENTING%20AND%20COMBATING%20VIOLENCE%20AGAINST%20WOMEN%202009-2013.pdf> (pristupljeno 13.8.2017.)

⁵ World Organization Against Torture. "State Violence in Greece: An Alternative Report to the United Nations' Committee Against Torture." 33rd Session. Athens and Geneva, 27 October 2004. Dostupno na: http://www.univie.ac.at/bimtor/dateien/greece_omct_2004_state_violence.pdf (pristupljeno 13.8.2017.)

Stanje u Srbiji

Prva istraživanja porodičnog nasilja u Srbiji realizovana su početkom 90-ih godina, kada se počinje sa prvim oblicima sistematičnijeg i ozbiljnijeg praćenja ovog fenomena.

Tako je istraživanje rasprostranjenosti bračnog nasilja Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja iz Beograda, sprovedeno 1993. godine, na uzorku od 192 žene, pokazalo da je više od polovine anketiranih žena - 58% (112) bilo žrtva nekog oblika zlostavljanja u braku. Oko 49% žena izjavilo je da je bilo psihički maltretirano u braku (vređanje, pretnje batinama i ubistvom). Njih 36 (18,7%) potvrdilo je da je dobijalo batine od svog muža i isto toliko da je silovano u braku. Fizičko zlostavljanje je obično bilo praćeno drugim oblicima nasilja. Žene koje su bile tučene od svojih muževa istovremeno su bile žrtve psihičkog nasilja (38,9%), seksualnog nasilja (25%) ili i jednog i drugog (52,8%). Nasilničko ponašanje muža obično je počinjalo pre zaključenja braka (13,4%), na samom početku braka (8,9%), ili posle rođenja drugog deteta (4,5%). Alkoholičari su bili najbrojniji među onima koji kombinuju fizičko, seksualno i psihičko nasilje (42,1%) (Nikolić-Ristanović, 2000).

Rezultati istraživanja tri godine rada SOS telefona za žene i decu žrtve nasilja (1991-1993); 770 upitnika) pokazuju da je u 70% slučajeva prijavljeno fizičko nasilje, dok je pretnja ubistvom prisutna u 50,5% slučajeva. Više od dve trećine žena koje su se obratile SOS-u, pre toga su imale zvanične kontakte sa predstavnicima institucija: policiji se obratilo 24,3%, službi socijalnog rada 16,5%, lekarima 13,1%, a pravni savet advokata tražilo je 10,3% žrtava. Međutim, nezadovoljstvo žrtava postupanjem ovih subjekata je izrazito. U 79,3% slučajeva žrtve koje su tražile pomoć policije nisu je dobile (Lukić i Jovanović, 2001).

Analiza slučajeva prijavljenih Savetovalištu protiv nasilja u porodici u Beogradu pokazala je da je ono u periodu jun 1996 – jun 1998. godine primilo 4.536 poziva, pri čemu su se za pomoć obratile 652 žene (30,2% žena prijavilo je fizičko nasilje, 10,1% psihičko, a čak 52,7% žena obe vrste nasilja). Rezultati istraživanja ukazali su na okolnost da muževi koji konzumiraju alkohol imaju više sklonosti ka korišćenju oružja pri zlostavljanju svojih žena (Nikolić-Ristanović, 2000).

Viktimološko društvo Srbije je 2001. godine sproveo prvo kvantitativno istraživanje o nasilju u porodici u Republici Srbiji. U tom periodu nasilje u porodici još nije bilo inkriminisano kao posebno krivično delo u Republici Srbiji. Istraživanje je izvedeno na uzorku od 700 punoletnih žena. Dobijeni su sledeći podaci: svaka treća ispitanica u tom istraživanju je doživela fizički napad od nekog člana porodice (najčešće od strane supružnika i partnera, odnosno bivšeg supružnika i partnera). U 7 % slučajeva, nasilje je bilo izvršeno uz upotrebu noža, pištolja ili drugog oružja, odnosno oruđa. Skoro svaka druga žena doživela je neki oblik psihičkog nasilja u porodici: ponižavanje i omalovažavanje, izolaciju, ekonomsko nasilje, pretnje i zastrašivanje. Seksualno nasilje u porodici nakon punoletstva doživelo je 9 % žena iz uzorka, i to najčešće od strane supružnika ili partnera, odnosno bivšeg partnera. Treba istaći da je više od 70% slučajeva nasilja u porodici učinilac bio aktuelni ili bivši supružnik ili

partner ispitanice, što upućuje na zaključak da je dominantan oblik nasilja u porodici partnersko nasilje.⁶

Naredno istraživanje rasprostranjenosti nasilja nad ženama u porodici sprovedeno je u okviru realizacije Programa Žensko zdravlje, Autonomnog ženskog centra, 2003. godine, na teritoriji grada Beograda (na reprezentativnom uzorku urbane populacije Beograda), u široj studiji Svetske zdravstvene organizacije o nasilju u partnerskim odnosima i ženskom zdravlju. Prema rezultatima istraživanja, 23 % ispitanica izjavilo je da je imalo iskustvo fizičkog nasilja, dok je 6 % prijavilo seksualno nasilje od strane partnera, 24 % ispitanica doživelo fizičko ili seksualno nasilje tokom života, dok je 4 % doživelo seksualno nasilje 12 meseci pre istraživanja. Nadalje, 30% ispitanica koje su prijavile fizičko nasilje izjavilo je da su pretrpele telesne povrede, a više od pet puta povređivano je 36 %.⁷

Generalno posmatrano, istraživanja u Srbiji pokazuju da je svaka druga žena doživela neki oblik nasilja od člana porodice ili partnera (Babović, Ginić i Vuković, 2010). Takođe, podaci iz istraživanja pokazuju i da je: svaka druga žena žrtva psihičkog nasilja; svaka treća žena žrtva fizičkog nasilja; 52% žena svakodnevno izložena nasilju (Mršević, 2014).

Prema podacima Ministarstva unutrašnjih poslova (MUP) Republike Srbije, za period 2012-2015. godina, u strukturi žrtava nasilja u porodici žene čine oko 80% od ukupnog broja. MUP je u periodu od 2012. do 2015. godine evidentirao 16.858 slučajeva nasilja u porodici. U posmatranom periodu broj slučajeva na godišnjem nivou je konstantan – oko 3800 registrovanih slučajeva, a ističe se 2015. godina sa preko 5000 slučajeva (Spasić i Tadić, 2017).

Najveći broj istraživanja nasilja u braku izvršenih u pomenutom periodu, u svetu i u Srbiji potvrdila su postojanje povezanosti između nasilja među roditeljima u primarnoj porodici i nasilja među bračnim partnerima. Nasilnici često dolaze iz porodica u kojima su bili svedoci nasilja među roditeljima – najčešće oca nad majkom. Nešto ređe, utvrđena je i povezanost između nasilja nad decom u primarnoj porodici i nasilja među bračnim partnerima. U Srbiji je to bio slučaj sa 17,9% nasilnih muževa koji su poticali iz porodica u kojima je otac zlostavljao majku. Takođe, muževi su bili žrtve zlostavljanja od strane svojih roditelja u 13,5% slučajeva, s tim što je 30,4% žena odgovorilo da ne zna da li su njihovi muževi bili zlostavljani kao deca (Nikolić-Ristanović, 2002).

Patrijarhalna kultura nasilja u Grčkoj

Shodno rezultatima kroskulturalnih studija, nasilje nad ženama je češće u onim društvima koja održavaju rigidno definisane rodne uloge i u kojima je „muževnost” određena „čvrstinom”, „muškom čašću” i dominacijom. Veliki uticaj imaju i kulturalne norme koje tolerišu fizičko kažnjavanje žena i dece, i promovišu „vlast” muškarca nad ženom,

⁶ Podaci iz Nacionalne strategije za sprečavanje i suzbijanje nasilja nad ženama u porodici i u partnerskim odnosima, „Službeni glasnik Republike Srbije” br. 027/2011 od 20.04.2011. godine

⁷ Isto.

kao i generalna socijalna prihvatljivost nasilja kao načina rešavanja interpersonalnih konflikata (Spasić i Tadić, 2017).

Tradicionalne vrednosti patrijarhalnog društva nalažu da su biti žena i majka dve najvažnije uloge žene. Štaviše, muslimanska i arapska društva veruju i da žena ne može biti potpuna ako se ne uda (Human Rights Watch, 2002). Neiznenađujuće, takva društva nameću teret porodične harmonije ženama, podrazumevajući da je propali brak njena krivica. Sve ovo potvrđuje da „posvećenost“ vezi predstavlja najznačajniji faktor u odluci da se čuti i ne traži pomoć dugo vremena (Strube and Barbour, 1983, str. 786). Prema tome, duboko usađena ideja da brak treba da se očuva po svaku cenu, zarad porodice, je usložnjena stigmom koju nosi status žene raspuštenice, kao i mišljenjem da je ona krivac za raspad braka. Sve ove ideje joj nameću njeni prijatelji, rođaci i predstavnici službi za socijalni rad, i one predstavljaju značajne razloge koji odvraćaju ženu od traženja pomoći i napuštanja nasilne veze (Chazifotiu, Dobash, Tsougas, 2001; Chazifotiu, 2003).

Poteškoće sa kojima se suočavaju zlostavljane žene u pogledu odziva takozvanih agencija „podrške“ se brojne i česte, jer mnogi stručnjaci potcenjuju ozbiljnost nasilja koje njihov klijent doživljava. Većina „ustanova podrške“ ostaju pasivni ili naivni posmatrači problema nasilja nad ženama i njihovih potreba. U institucijama kao što su policija i lekarska profesija uglavnom rade muškarci i patrijarhalne su u svojoj strukturi i funkciji. One nastoje da promovišu reprodukciju polne podeljenosti posla, i racionalizuju iskorišćavanje i ugnjetavanje žena. Drugim rečima, one posredno učestvuju u stvaranju društvene izolacije zlostavljanih žena i nastavljanju njihove patnje, jer su njihovi pokušaji da traže pomoć uzaludni. Flitcraft i Stark (1980), osvrćući se na medicinsku „pomoć“ u vezi sa zlostavljanim ženama koje traže pomoć, kažu sledeće: „Ponašanje medicine u slučajevima zlostavljanja žena nam govori da je funkcija službe (medicinske) da ponovno ustroji „privatni“ svet patrijarhalnog autoriteta.“ (Flitcraft and Stark, 1980, str. 81). Namerno neobelodaljivanje od strane medicine prebijanja žena predstavlja uspeh patrijarhata.

Grci, kao i muškarci u drugim društvima, koriste fizičku moć da kontrolišu ponašanje svojih partnerki. Njihovo pravo da rade tako nešto se dopušta i ojačava društvenim, istorijskim i kulturalnim stavovima koji još uvek preovladavaju u Grčkoj, a koji ženu stavljaju u podređen odnos prema muškarcu u porodici i društvu (Chatzifotiu, 2003).

Iako se u grčkom društvu dešavaju kulturalne promene, još uvek se pitamo šta to sprečava modernu grčku ženu da zatraži pomoć. Porodični život Grka karakterišu principi ekskluzivne lične lojalnosti (Dobash, R.E. i Dobash, R.P., 1979). Solidarnost, materijalna stabilnost, društveni integritet i napredak porodice su aksiomi u Grčkoj. Sveprisutni naglasak na prioritetu muškaraca u odnosu na žene stalno podseća Grkinje na ograničenost njihovog ponašanja i izražavanja u društvu. Grčka kultura zahteva od žene da muškarca tretira sa poštovanjem, da ga brani od „stresa“, da izvršava njegova naređenja itd. Ova društveno izgrađena ponašanja i patrijarhalna ideologija o privatnosti porodičnog doma su još više ojačana raširenim individualnim i društvenim uverenjima, idejama i stavovima o odnosu muškarca i žene. Ako se žena ponaša suprotno ovim idejama, naići će na opštu nevericu i neodobravanje okoline. Ako pokuša da napusti

dom, ili će biti stigmatizovana, ili osuđivana za rasturanje porodice. Ako ostane, mora da nastavi da živi u strahu i patnji (Chatzifotiou, 2003).

Čak i kada žena uspe da se izbori sa ličnom sramotom i neodobravanjem okoline, još uvek mora da izvaga koje su joj šanse da dobije podršku koja joj je potrebna od zvaničnih institucija, kao što su policija, sudovi, doktori itd. Ranije istraživanje je pokazalo da (Chatzifotiou, 2002) nedostatak poverenja žena i/ili negativna ranija iskustva sa službama čine da se žene zapitaju koju pomoć uopšte da očekuju ako se odluče da svoj problem iznesu i o njemu progovore. Službe predstavljaju odraz preovlađujućih društvenih normi i, sa te tačke gledišta, koristi koje bi žena mogla da ima ako im se obrati se mogu činiti manje od rizika otkrivanja javnosti svojih problema. Žene zato ili ne prijavljuju incidente, ili prijave ali ne dobiju zadovoljavajući odgovor.

Ukratko, slika žene kao samopožrtvovane mučenice nosi pozamašan emotivni naboj u grčkoj ideologiji polova (Hart, 1992). Žene su snažno prihvatile specifične društvene, političke i kulturne norme Grčke, kao i ideje svetosti porodice i braka. Patrijarhalna ideologija utkana u stavove društva, kao i institucionalna politika i praksa koje ženi nameću odgovornost da zadrži porodicu na okupu, predstavljaju dodatne razloge zbog kojih su Grkinje sputane da izlože svoj problem i zatraže pomoć. Treba priznati da u današnje vreme grčka država ulaže napor da promeni ove stavove i stereotipne poglede koji polarizuju uloge polova.

Pored toga, treba biti svestan procesa nasilja i faza koje žena mora da prođe pre nego što smogne snage da razbije okove ćutanja i patnje. Istraživanje je pokazalo (Chatzifotiou, Dobash, Tsougas, 2001) da žene koje žive u nasilnim vezama tek postepeno shvataju da se nasilje ne dešava samo jednom. U nekim slučajevima, povrede mogu da postaju sve ozbiljnije, tako da problem više ne može da se krije. Žene se tada moraju suočiti sa činjenicom da situacija može biti samo gora i da može da se odrizi i na decu. Prema tome, žene su utvrdile da je potencijalni katalizator u njihovoj odluci da zatraže pomoć od zvaničnih službi upravo njihovo shvatanje da se njihov partner neće promeniti i da ne može da održi svoja obećanja. Rastuća svesnost o fizičkoj ugroženosti, kao i procena sebe u situaciji u kojoj je živela toliko godina, predstavljaju još jedan katalizator. U toj fazi žena aktivno traži pomoć službi.

Uticao tradicije, patrijarhata i kulture kod Srba

*"...U svakoj ženi živi đavo koga treba ubiti ili poslom,
ili rađanjem, ili jednim i drugim.
A ako se žena otme i jednom i drugom, onda treba ubiti ženu..."*
Ivo Andrić, "Anikina vremena"

Istorijsko-kulturološka i fenomenološko-etnološka dimenzija porodičnog nasilja u Srbiji neizbežno se mora posmatrati kroz prizmu, pre svega, nasilja nad ženama, jer je ovaj oblik nasilja nasleđen i vekovima negovan kao kulturni obrazac u kulturi Srba kroz formu žrtvenog mikro - matrijarhata. "Žrtveni mikro - matrijarhat je takva struktura

autoriteta koja ženama na nivou primarnih grupa daje moć, pri čemu žene dominaciju ostvaruju žrtvovanjem. Žrtvovanje obnavlja dominaciju, i obrnuto, a i jedno i drugo obnavljaju patrijarhalnu strukturu na globalnom društvenom nivou, u javnoj sferi.” (Blagojević, 1997). Uslov za žrtveni mikro - matrijarhat jeste tradicija žrtvovanja žena, a njegova osnovna tradicionalna uporišta su: 1) nasilje nad ženama; 2) nizak status žena; 3) visoka eksploatacija ženskog rada; 4) značajan uticaj žena na donošenje odluka; 5) brojčana nadmoć žena posle ratova; 6) spremnost na protest i pobunu; 7) jaka naklonjenost i savezi sa decom. Sa druge strane, komplementarno asimetričan, skoro konfliktan mikro - matrijarhatu, postoji kontinuitet patrijarhata, kao sistema autoriteta, zasnovanog na dinarskom mentalitetu, kao dominantnom tipu mentaliteta u srpskoj populaciji, koji ima sledeće karakteristike: jak temperament, emotivnost, violentnost, borbena, ratnička tradicija, takmičenje između drugova po junaštvu i muškosti i nervозна dispozicija (Cvijić i Dvorniković, navedeno prema: Spasić, 2012).

Osnovu za istorijsko-kulturološko proučavanje porodičnog nasilja nad ženama u Srbiji predstavlja monografija *“Porodica u transformaciji: studija u tri stotine jugoslovenskih sela”* (Erlich, 1964).⁸ Osnovni zaključci do kojih se došlo analizom ove studije sledeći su: postoji korelacija između borbene, ratničke tradicije i nasilja nad ženama, korelacija između nasilja nad ženama i nasilja nad decom, i veza između opšte borbene dispozicije, sa jedne strane, i dinarske tradicije, ratničke i imigrantske prošlosti, sa druge. Nasilje je posebno izraženo u područjima gde se raspao stari zadrudni tip porodice, “stari zadrudni red”, tj. posebno na teritoriji Srbije u granicama pre 1921. godine (Spasić, 2012).

Za porodičnu zadrugu, koja je i sama delikatan kulturni model mišljenja i ponašanja, karakterističan je odnos među polovima, u kome posebno mesto zauzima odnos muža prema ženi, a koji se koristi kao poligon za izražavanje junaštva, vojničkog ugleda i muškosti. Žene same sebe stavljaju u položaj žrtve koja trpi nasilje. A nasilje je ugrađeno u strukturu patrijarhalne dominacije, ono je normativno regulisano društveno delovanje u odnosima među polovima, dok se zlo smatra opštim obeležjem žena. Zato je “žena bez protesta snosila udarce ili psovke svog muža”; Crna Gora (Erlich, 1964, str. 201-202); “Muževi tuku pred svima da bi pokazali svoju muškost” (Erlich, 1964, str. 221). “Ženu i konja treba čovek svakoga trećeg dana tući”; “Ako ne biješ ženu, za 40 dana poludi”; “Nije nikakav čovek ako nije ženu ošamario”; “Muž treba da bije ženu, da se zna ko je muška glava... itd.; (Erlich, 1964, s. 222).

Postoji i široka rasprostranjenost demonstracije potčinjenosti žena, posebno mladih, muškarcima: ljubljenje u ruku (oko 85%), stajanje kod jela, obavljanje poslova niže vrednosti, i slično. “Žene svlače obuću mužu, kumu, svekru, deverima, starijim ljudima, gostima, gospodi. Peru im noge” (Erlich, 1964, str. 196).

⁸ To je jedna od retkih sociološko-antropoloških studija koja je posvećena ženi i njenom položaju na ovim prostorima i sadrži dovoljno materijala za analizu tradicije žrtvovanja i nasilja nad ženama. U ovoj studiji srpski kulturni krug podeljen je na tri teritorijalne jedinice: Hrišćanska Makedonija (pravoslavna sela Makedonije, Sandžaka, Kosova i Metohije), Hrišćanska Bosna – pravoslavna sela, Srbija u granicama od pre 1921. godine.

Negativan tretman žena se odražava i na mortalitet ženske novorođenčadi i porodilja ("Žensko dete kad umre nije velika žalost. Muškarac predstavlja nenadoknativ gubitak... muška novorođenčad su poželjnija nego ženska... njima se poklanja kudikamo veća pažnja, dobijaju mnogo bolju negu i smrtnost je, upoređena sa smrtnošću ženske dece, mnogo manja" (Erlich, 1964, s. 144).

U "muškom društvu" je na snazi bazično muški princip grupisanja, patrilinearnost i patrilokalnost, i sama ta činjenica može se posmatrati kao vid nasilja. Žene su prisiljene da menjaju svoju neposrednu okolinu, da se prilagode novoj sredini, a nova okolina je još manje spremna da ih prihvati i podrži ("Snaha je u selu pravi rob").

Pored svega toga, forsiraju se loši, hladni partnerski odnosi ("Muž ne gleda ženu pred roditeljima... nemaju jedno za drugo naklonost i ljubav... muškarci su grubi, uvek samo mužjaci... o seksualnim odnosima se govori grubo, sa cinizmom" (Erlich, 1964, str. 376). Time su značajno sasečene mogućnosti osećaja zajedništva između partnera.

Kulturološku dimenziju porodičnog nasilja u ovoj istorijskoj sekvenci karakteriše i ekstremno oblik interiorizacije inferiornosti, koji se ispoljava i održava preko modela muške kontrole, odnosno prihvatanjem batina ili teškog rada. "Ako sam kriva, ćutim i patim. Ima i pravo (da bude), jer u njegovoj sam kući, njegov hleb jedem, a moj rad se ne priznaje... žena mora uvek da bude pokorna čoveku, jer, drugo je čovek, a drugo žena" (Erlich, 1964, str. 220).

Definisani i prihvaćeni model porodičnih odnosa nameće imperativ vernosti žena ("Muž napušta nevernu ženu... otkine nos, jezik, ostriže kosu... ili ako uhvati ženu u preljudi, ubije oboje"), ali toleriše, prećutno podrazumeva i opravdava vanbračne odnose oženjenih muškaraca ("Ašikovanje je po pravilu vezano za domaćine, propušteno momkovanje, pod patronatom oca, nadoknađuje se u braku... žene sa ćutanjem trpe" (Erlich, 1964, str. 280-290).

U srednjovekovnoj srpskoj porodičnoj zadrugi specifično je postavljen i odnos svekrva – snaha, a položaj žena dodatno otežan visokom eksploatacijom njihovog rada. Podela rada bazirana je na striktno patrijarhalnim principima, postoje muški i ženski poslovi, pri čemu ženi pripada tzv. kućni rad. To je kompleks svakodnevnih obaveza, poslova koju su ciklični, nekumulativni, loše vrednovani, a sa velikim trošenjem ljudskih resursa ("Taj posao zaglupljuje, i ona ga mrzi, ali, tako mora da bude" (Erlich, 1964, str. 209).

Istovremeno, postoji nemogućnost obrazovanja devojaka i žena ("Ženska deca ne pohađaju školu, čak im zabranjuju polazak u školu... žena ne treba da čita knjige, ionako mnogo zna, šta bi tek posle sa njom") što, povezano sa nametanjem kućnog rada, drži ženu u položaju u kome ona ne zna za alternative – "Žene su bar u 98% slučajeva nepismene i ne znaju da ima bolje od rđavoga" (Erlich, 1964, str. 211).

Za srpsku porodicu karakteristična je i jaka majčinska naklonjenost i savezi sa decom (prema: Erlich, 65%), a majčinstvo je jedna od dve legitimne ljubavi žene (prva je ljubav prema rođenom bratu) i ona sigurno više ljubavi daje nego što prima, ali je i ljubav prema majci naročita, što govori o intenzitetu odnosa ("U svim našim područjima, opaža se naročita ljubav i srdačnost dece prema majci, u sve osećaje dece majka je uklopljena kao zaštitnica. Ona može nesmetano ispoljavati svoju nežnost, jer ne mora da uzima

u obzir odstojanje, autoritet, disciplinu. A deca prema njoj ne razvijaju ambivalentne osećaje kao prema ocu. Posebno je izraženo "savezništvo" majki i kćeri, kao protivteža principu muške uvaženosti" (Erllich, 1964, str. 69). Međutim, majčinski savezi sa decom, posebno sa ćerkama imaju svoju tragičnu notu: uz svu jačinu emotivnih veza sa decom, ponašanje majke mora da ostane krajnje funkcionalno ("Majka voli više decu. Ali, kad bi u pitanju bio život muža ili jednog deteta, pre bi žrtvovala dete, jer je muž hranilac i branilac porodice, miliji na život. Kćer može majci biti milija od sina, poklanja joj više pažnje, ali kad bi bio život u pitanju, majka bi se uvek odlučila da sačuva sina" (Erllich, 1964, str. 68).

Generalno, opšti položaj žene, kao polazište za objašnjenje i shvatanje i danas postojećih patrijarhalnih stereotipa i vekovnih, neprevaziđenih postulata rodne socijalizacije, karakteriše sledeći opis: "do sad nije bivalo da se opanci na glavi nose, a kapa na nogama... žene do muževa nisu do prave robinje i ljudi se ne žene ni za što drugo no da imaju poroda, isto kao da kupi jednu njivu da mu rodi kruha bez koga bi čovek umro kao suvi panj u gori, te ne vidio od svoga srca poroda i tako mu se ugasila krsna sveća..." (Erllich, 1964, s. 151). Spoznavanje fenomenološko-etološke dimenzije porodičnog nasilja u Srbiji preko tumačenja nasilja nad ženama kao kulturnog obrasca u kulturi Srba, treba da posluži kao spona sa aktuelnim vremenskim određenjem predmeta ovog istraživanja, ali i osnova za razumevanje različitih oblika porodičnog nasilja prisutnih i danas, posebno u pojedinim seoskim sredinama. Činjenica je da se kulturni obrazac jednog nacionalnog entiteta sporo transformiše, naročito ako je u viševekovnom sticaju ekonomsko-socijalnih i uopšte društvenih tendencija, bio izložen istom ili sličnom uticaju. To je bio slučaj i sa srpskim nacionalnim i kulturnim bićem.

Dominacija i održanje patrijarhata

Patrijarhat, kao sistem društvenih, porodičnih i ličnih odnosa i relacija baziranih na rodnim pretpostavkama, sve napore radi prilagođavanja istorijskim i socijalnim promenama, pokušava da usmeri prema nižim, marginalnim slojevima. U kulturološko-tradicionalnoj dimenziji evolucije srpske i grčke porodice, teret kompleksnog sistema patrijarhata na svojim leđima su iznele žene.

Ako pogledamo globalni nivo i opšte interese, posledice i štete su opšteg karaktera, od ometanja u razvoju ličnosti dece, preko eksploatacije i neracionalnog trošenja ljudskih resursa žena koje čine polovinu stanovništva, do oštećivanja zajedništva na bračnim relacijama, između bračnih partnera i na roditeljskim i relacijama detinjstva, između roditelja i dece. Na taj način su sve ključne kategorije porodičnih odnosa (kategorije bračnog partnerstva, roditeljstva i detinjstva) oštećene za atribut zajedništva, emocionalne bliskosti i topline. Složili bismo se sa mišljenjem Burdjea (Burdje, 2001), da su u patrijarhatu oba pola na gubitku, i smatramo da je upravo to ono što je tragično. Čak i muškarcima, svojoj privilegovanoj grupi, patrijarhat nudi samo iluziju moći, praveći istovremeno velike disbalanse i neravnotežu u svim ključnim oblastima života, od biološke do socijalne. Međutim, i pored toga, on nikako nije rodno neutralan. Maksimum onoga što patrijarhalni sistem ima da ponudi, ma kako to malo bilo, on ipak

nudi uglavnom muškom polu, dok od žena uglavnom uzima i/ili otima. Patrijarhat vrši diskriminaciju i eksploataciju žena, njihovih prava i mogućnosti na globalnom nivou pre svega, preko uvođenja podele na javnu (dominantnu) i privatnu (podređenu) sferu.

Ako uporedimo istraživanja porodičnog nasilja čiji su rezultati bili predmet analize ovog rada, sa rezultatima istraživanja globalnog društva Srbije i Grčke krajem XX veka, lako možemo zapaziti fundamentalnu suprotstavljenost i opozitnost u odnosima između javne i privatne sfere društva (Spasić, 2012; Artinopoulou and Farsedakis, 2003). Poslednju deceniju prošlog veka obeležila je izvesna „unutarslojna diferencijacija i razaranje starog poretka, u smislu rastvaranja dosadašnjih slojnih grupacija“, dok na planu svakodnevnih odnosa među polovima postoji intenzivna homogenizacija između društvenih slojeva i konzervacija patrijarhata.

Učvršćivanjem patrijarhata, smanjio se kvalitet svakodnevnog života, pre svega žena. Pri tome, i savremena srpska i savremen grčka porodica su akteri konzervacije patrijarhata, s obzirom na činjenicu da je u vremenu od kraja prošlog do početka novog milenijuma, razorenost temeljnih institucija ovih društava, a pre svega, javne sfere, pratila kontinuitet privatne sfere u liku lokalnog patrijarhata, koji sa sobom tradicionalno nosi kontinuitet kulture nasilja nad ženama. Tako je ovaj oblik nasilja kulturološki definisan kao normalan i legitiman, a blagostanje ženskog dela stanovništva se uopšte ne smatra funkcijom društvenog poretka, pri čemu tradicionalna kultura daje legitimitet ličnoj vlasti muža u porodici. U takvim društvenim okolnostima, a posebno u okolnostima tranzicionih kretanja sa kraja prošlog veka, porodična zajednica se u privatnoj sferi ističe kao osnovna jedinica koja generiše nasilje nad ženama, i takva struktura koja prenosi kulturni kapital u čijoj osnovi je rodni antagonizam i norme koje su opresivne za žene.

Teško da bi društvo sa ovako visokom zastupljenošću tradicionalne porodice moglo da ima snage i potencijale da izgradi bilo kakvu dublju, suštinsku promenu i značajni pomak ka modernom društvu. Kočnice su tako jake i tako duboko utemeljene u društvenu strukturu, skoro na nesvesnom nivou, da mogu da obezbede samo kontinuitet reprodukcije patrijarhata. Sa druge strane, teško je transformisati porodicu u netransformisanom društvu.

Patrijarhat i tradicionalna rodna socijalizacija koji se nalaze u osnovi porodičnog nasilja nad ženama u Srbiji i u Grčkoj, baziraju se na konstrukciji muškosti destrukcijom ženskosti, pri čemu je, pod dejstvom ideologije, muškost konstruisana kao nerazdvojna od moći, a ženskost kao obavezna razdvojenost od moći i uticaja. Žene su nasilno dovedene u situaciju da je centar njihovog delovanja van njih samih, one su primorane na svekoličku deprivaciju svojih ličnih, kulturnih i stvaralačkih potreba, osnovnih potreba za sigurnošću, fizičkim i psihičkim zdravljem. Žene tako žive u konstantnoj situaciji psihološkog i emocionalnog nasilja, primorane da ostanu u zajednici u koju su nasilno integrisane i koja radi direktno protiv njihovih interesa.

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Do koje mere je porodično nasilje nad ženama prisutno u srpskom i grčkom društvu teško je utvrditi iz raznih razloga. Situacioni, kulturalni i strukturalni konteksti u istraživanim zemljama imaju sledeće karakteristike: Prvo, nedostatak ili neadekvatnost podataka koje obezbeđuju razne institucije koje kontaktiraju žene koje su preživele nasilje unutar i izvan porodice otežava razumevanje obima, prirode, ozbiljnosti i efekata ovog fenomena. Drugo, nasilje nad ženama u porodici se često ne prijavljuje zato što je uglavnom bivalo prihvaćeno u društvima širom sveta, posebno u onim sa veoma jakim tradicionalnim vrednostima u pogledu polnih razlika u ulogama i distribuciji moći. U tom kontekstu, društvene vrednosti i stavovi podržavaju muškarca u njegovoj ulozi glave porodice, čiju apsolutnu moć niko ne sme da osporava. Pored toga, predstavnici zakona i policija su se nerado mešali jer su smatrali da je to privatna stvar, dok su se pravne i socijalne službe uglavnom bavile očuvanjem porodice.

Zbog svega ovoga je veoma teško dati opštu procenu obima, prirode, značaja i posledica nasilja nad ženama u Grčkoj. Stručnjaci se slažu da je obim ovog fenomena mnogo veći i mnogo akutniji, dok podaci istraživanja mogu biti ograničeni. Jedan istraživački projekat koji je sproveden u raznim policijskim stanicama u Atini i u opštini Iraklion na Kritu (Chatzifotiou, 2003), pokazuje da je verovatnije da će žene iz većih gradova da prijave nasilje policiji. Žene iz oblasti oko Atine i Irakliona (manja mesta sa kulturalnim i društvenim karakteristikama sela), nasuprot tome, smatraju da je „nekulturno“ da prijave „oca svoje dece“ policiji. One ih prijavljuju samo u vanrednim situacijama: u onima opasnim po život dece i njihov. Pored toga, žene u većim gradovima imaju više mogućnosti da se negde sklone, da izbegnu poglede svoje lokalne zajednice i da imaju manje konzervativne komšije i posmatračke koji bi mogli da ih spreče u prijavljivanju. Slična situacija je u Srbiji (Nikolić-Ristanović, 2000; Spasić, 2015).

Kao što je ranije rečeno, žene u Grčkoj i u Srbiji prolaze kroz razne faze pre nego što svoje iskustvo saopšte drugima. Zbog toga, svako naredno istraživanje ovog fenomena treba da stavi naglasak na činjenicu da porodično nasilje ugnjetava žene i da je to zločin ugrožavanja ljudskih prava. Treba da ga posmatraju i kao problem polova, koji se odnosi na podređen položaj žena u porodici i društvu uopšte. U tom smislu, kada se planira i usvaja plan istraživanja, treba imati u vidu specifičnosti poliva i primenjivati metode specifične za dati pol. Buduća istraživanja ne treba da budu polno neutralna; u njima treba pravilno naznačiti polne i strukturalne razlike u društvu.

LITERATURA

- Agathonos, H. (1990). Violence in the Family. *Sigrona Themata*, 47, 78-100.
- Artinopoulou V. (2003). *Combating Family Violence in Greece: The First National Study*. Athens: Greek General Secretary of Equaluty Publication.
- Artinopoulou V. i Farsedakis, J. (2004). *Domestic violence against women: the first Panhellenic epidemiological study*. Athens: Research Centre for Gender Equality (KETHI).
- Babović, M., Ginić, K., Vuković, O. (2010). *Mapiranje porodičnog nasilja prema ženama u Centralnoj Srbiji*. Beograd: Uprava za rodnu ravnopravnost, Ministarstvo rada i socijalne politike.
- Blagojević, M. (1997). *Roditeljstvo i fertilitet*. Beograd: Institut za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta.
- Burdje, P. (2001). *Vladavina muškaraca*. Podgorica: CID.
- Chatzifotiou, S. (2003). Violence against women and institutional responses: the case of Greece. *European Journal of Social Work*, 6, 241-256.
- Chatzifotiou, S., Dobash, R.E. i Tsougas, M. (2001). The 'Last Violent Event': The Experiences of Greek Battered Women. *South European Society and Politics*, 6, 58-82.
- Dobash, R.E. i Dobash, R.P. (1979). *Violence against wives: A case against the patriarchy*. New York: Free Press.
- Epivatianos, P. i Basiliadis, N. (1981). The Battered Wife in Greece. *Galinos*, 23, 1047-1052
- Erlich, V. (1964) *Porodica u transformaciji*. Zagreb: Naprijed.
- European Union Agency for Fundamental Rights (FRA) (2014). *Violence against women: an EU-wide survey*. European Union: European Agency for Fundamental Rights.
- Flitcraft, A. i Stark, E. (1980). Notes on the Social Construction of Battering. *Antipode*, 10, 79-84.
- Greek Helsinki Monitor and The World Organization Against Torture (2002). *Violence against Women in Greece*. In Report prepared for the Committee on the Elimination of Discrimination against Women at Its Exceptional Session, New York, NY, USA, 5–23 August 2002.
- General Secretariat for Gender Equality, Ministry of Justice, Transparency and Human Rights. (2010). *National Programme on Preventing and Combating Violence against Women (2009–2013)*.
- Dostupna na: <http://www.isotita.gr/en/var/uploads/english/NATIONAL%20PROGRAMME%20ON%20PREVENTING%20AND%20COMBATING%20VIOLENCE%20AGAINST%20WOMEN%202009-2013.pdf> (pristupljeno 14.8.2017.).
- Human Rights Watch (2002). *Sexual Violence Against Women and Girls in Eastern Congo*. New York: Human Rights Watch.

- Krug E.G. (2002). (eds.) *World report on violence and health*. Geneva: World Health Organization.
- Lukić, M. i Jovanović, S. (2001). *Drugo je porodica: nasilje u porodici – nasilje u prisustvu vlasti*, Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja.
- Mršević, Z. (2014). *Nasilje i mi – ka društvu bez nasilja*. Beograd: Institut društvenih nauka.
- National Report of Greece, (1990, 1995). *The Psysical and Sexual Violence Against Women in Greece*. Athens: Ministry to the Presidency.
- Nikolić-Ristanović, V. (2000). *Od žrtve do zatvorenice – nasilje u porodici i kriminalitet žena*, Beograd: Viktimološko društvo Srbije, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja.
- Nikolić-Ristanović, V. (2002). *Porodično nasilje u Srbiji*. Beograd: Viktimološko društvo Srbije, Prometej.
- Spasić, D. (2012). Porodično nasilje u Srbiji – istorijsko-kulturološka dimenzija, *Bezbednost*, 2, str. 205-219
- Spasić, D. (2015). Strateški i pravni okvir za zaštitu od nasilja u porodici u Republici Srbiji, u: Simeunović-Patić, B (ur.) *Nasilje u Srbiji: oblici, činioci, kontrola*, Tom II (str. 93-114). Beograd: Kriminalističko-policijska akademija
- Spasić, D. i Andjelković, D. (2015). Multiagency Approach to the Problem of Domestic Violence in the Local Community and the Role of Police. *Thematic Proceedings of International Significance Archibald Reiss Days*, Tom 1. (503-510)
- Spasić, D. i Tadić, M. (2017). *Zloupotreba oružja i rodno zasnovano nasilje*. Beograd: Centar za istraživanje javnih politika.
- Spinellis, C.D. (1997). *Crime in Greece in Perspective*. Athens: Sakkoulas.
- Strube M., i Barbour, L. (1983). The Decision to Leave an Abusive Relationship: Economic Dependence and Psychological Commitment. *Journal of Marriage and Family*, 45, 785-796.
- World Organization Against Torture (2004). *State Violence in Greece: An Alternative Report to the United Nations' Committee Against Torture*. 33rd Session. Athens and Geneva, 27 October 2004.
- Dostupnosta: http://www.univie.ac.at/bimtor/dateien/greece_omct_2004_state_violence.pdf (pristupljeno 14.8.2017)
- World Health Organization (2013). *Global and regional estimates of violence against women: prevalence and health effects of intimate partner violence and non-partner sexual violence*. Geneva: World Health Organization.

Podaci o autoru

doc. dr Danijela Spasić
Kriminalističko-policijska akademija, Beograd
danijela.spasic@kpa.edu.rs